

- **שם המחקר:** אינטליגנציה רגשית והון פסיכולוגי: השוואה בין בוגרים עם מוגבלות שכלית לבין בוגרים עם התפתחות תקינה
- **שנה:** 2019
- **סוג מחקר:** תזה
- **מס' קטלוגי:** 890-152-2019
- **שמות החוקרים:** פרופ' צביה בר-נוי
- **רשות המחקר:** החוג לסייעוד, בית הספר למקצועות הבריאות, אוניברסיטת תל-אביב.

תקציר מנהלים

מחקר זה נערך בסיוע מענק מקרן שלם.

תמצית

המושג "אינטליגנציה רגשית" הוגדר לראשונה על ידי Salovey and Mayer וחילקו אותו לארבעה מרכיבים: תפיסה, שימוש, הבנה וניהול רגשות (perceive, use, understand, and manage emotions). המושג "הון פסיכולוגי" הינו מבנה בעל ארבעה מדדים: תקווה, מסוגלות עצמית, עמידות ואופטימיות. מבנה זה מתייחס בחלקו לאמונות של אדם לגבי עצמו ובחלקו למשאבים אישיים. לאורך השנים המרכיב הרגשי נעדר לגמרי מהגדרת המוגבלות השכלית וטרם נבחנו משאבים אלו, אינטליגנציה רגשית והיבטים פסיכולוגיים נוספים בקרב אוכלוסיית המוגבלים בשכלם.

הגדרת המוגבלות השכלית השתנתה באופן משמעותי במשך השנים ובכך משקפת את השינויים בהתייחסות לתופעה ובתפיסת החברה את המוגבלות השכלית. במחקרנו נשאלת השאלה, מדוע נעדר המרכיב הרגשי מהגדרת המוגבלות השכלית החדשה, האם בשל העדר מודעות לנושא אינטליגנציה רגשית? שכן, נושא זה התפתח רק במרוצת העשור האחרון באוכלוסייה עם התפתחות תקינה או שמעצבי ההגדרה חשבו שאין הבדל ברמת האינטליגנציה הרגשית בין אנשים עם מוגבלות שכלית לבין חבריהם עם התפתחות תקינה. מטרתה של עבודת מחקר זו הינה להרחיב את הידע אודות אוכלוסיית המוגבלים בשכלם, הן באשר ליכולותיהם הרגשיות: האינטליגנציה הרגשית וההון הפסיכולוגי, תחום חשוב שלא נבדק בהרחבה עד כה באוכלוסייה זו והן באשר ליכולותיהם של בוגרים עם מוגבלות שכלית בהשוואה לבוגרים עם התפתחות תקינה בעלי גיל כרונולוגי זהה.

רקע

מוגבלות שכלית היא מוגבלות המאופיינת בהגבלה משמעותית בתפקוד האינטלקטואלי ובהתנהגות מסתגלת (Schalock et al., 2010). הגדרת המוגבלות השכלית השתנתה באופן משמעותי במשך השנים ובכך משקפת את השינויים בהתייחסות לתופעה ובתפיסת החברה את המוגבלות השכלית. ההגדרה האחרונה מטעם ה-American Association on Intellectual and Developmental Disabilities [AAIDD] (Luckasson et al., 2002; Schalock et al., 2010) מייצגת תפיסה שונה לעומת הגדרת המוגבלות השכלית המסורתית (Grossman, 1983), לפיה האינטראקציה בין המאפיינים האישיים של היחיד לבין מאפייני הסביבה בה הוא פועל משפיעה על התנהגותו.

כמו כן, בהגדרת המוגבלות השכלית החדשה ב- DSM-5 (American Psychiatric Association [APA], 2013) ישנו שינוי משמעותי לפיו, חומרת המגבלה נקבעת לפי הערכת התפקוד ההסתגלותי. שינוי זה מייחס פחות חשיבות לרמת האינטליגנציה של האדם ומדגיש יותר את רמות התפקוד שלו והוא נובע מן התפיסה שרמות התפקוד הן אלה המכתיבות את מידת התמיכה לה זקוק הפרט (APA, 2013).

במחקרנו נשאלת השאלה, מדוע נעדר המרכיב הרגשי מהגדרת המוגבלות השכלית החדשה, האם בשל העדר מודעות לנושא אינטליגנציה רגשית? שכן, נושא זה התפתח רק במרוצת העשור האחרון באוכלוסייה עם התפתחות תקינה או שמעצבי ההגדרה חשבו שאין הבדל ברמת האינטליגנציה הרגשית בין אנשים עם מוגבלות שכלית לבין חבריהם עם התפתחות תקינה.

עבודת מחקר זו מרחיבה את הידע אודות אוכלוסיית המוגבלים בשכלם, הן באשר ליכולותיהם הרגשיות: האינטליגנציה הרגשית וההון הפסיכולוגי, תחום חשוב שלא נבדק בהרחבה עד כה באוכלוסייה זו והן באשר ליכולותיהם של בוגרים עם מוגבלות שכלית בהשוואה לבוגרים עם התפתחות תקינה בעלי גיל כרונולוגי זהה. כמו כן, נבדק האם לגיל הכרונולוגי ישנה תרומה נוספת על האינטליגנציה הרגשית בשתי קבוצות המחקר, שכן על פי תאוריית ה"גיל המפצה" (ליפשיץ-והב, 2011), לגיל כרונולוגי תפקיד חשוב בקביעת רמת האינטליגנציה והכושר הקוגניטיבי של אנשים עם מוגבלות שכלית מעבר לגיל השכלי. בנוסף, בדקנו האם אינטליגנציה רגשית וממדי ההון הפסיכולוגי תורמים לאיכות החיים של הנבדקים בשתי קבוצות המחקר והאם ישנם הבדלים בממדי המחקר בזיקה למגדר ולמסגרת מגורים.

שיטת המחקר

מטרתו העיקרית של המחקר הנוכחי הייתה בדיקת האינטליגנציה הרגשית וממדי ההון הפסיכולוגי (אופטימיות, מסוגלות עצמית, תקווה ואיכות חיים) בקרב בוגרים עם מוגבלות שכלית בהשוואה לבוגרים עם התפתחות תקינה. במחקר הנוכחי השתתפו 86 נבדקים, משתי קבוצות: 43 סטודנטים עם התפתחות תקינה (50%) ו-43 סטודנטים עם מוגבלות שכלית עם וללא תסמונת דאון (50%). כלל הנבדקים דוברי עברית כשפת אם. גילאי הנבדקים של כלל המדגם נעו בין גיל 21 לבין גיל 65 ($M = 34.19$, $SD = 6.73$). כאשר גילאי הנבדקים עם מוגבלות שכלית נעו בין גיל 21 לבין גיל 65 ואילו גילאי הנבדקים עם התפתחות תקינה נעו בין גיל 28 לבין גיל 50. הנבדקים נשאלו בנוסף לגבי מגדרם, מקום מגוריהם והסטטוס התעסוקתי שלהם.

כלי המחקר במחקר הנוכחי הינם שבעה שאלונים: שלושה שאלונים למדידת האינטליגנציה הרגשית, שלושה שאלונים הבוחנים את מידת ההון הפסיכולוגי (שאלון אופטימיות, שאלון תקווה, שאלון מסוגלות עצמית) ושאלון איכות חיים. בנוסף, הועבר שאלון דמוגרפי קצר.

לבדיקת אינטליגנציה רגשית נעשה שימוש בשלושה שאלונים אשר קוצרו והותאמו לאוכלוסיית המחקר הנוכחי: אינטליגנציה רגשית-רווחה נפשית (TEIQue--SF; Petrides & Furemham, 2003), אינטליגנציה רגשית-שליטה על רגשות (Bar-On Emotional Quotient Inventory, Youth Version (EQ-i: YV(s); Bar-On, 2000), ואינטליגנציה רגשית-הבנת רגשות (Schutte Emotional Intelligence Scale (SEIS; Schutte et al., 1998). לבדיקת הון פסיכולוגי נעשה שימוש בשאלון אופטימיות (Scheier & Carver, 1985), שאלון תקווה (Snyder et al., 1996), שאלון מסוגלות עצמית

(Schwarzer & Jerusalem, 1995) ושאלון איכות חיים (Reiter & Schalock, 2008; Schalock & Keith, 1993).

ממצאים עיקריים ודיון

המחקר הנוכחי מתמקד באינטליגנציה רגשית ובהון פסיכולוגי על מדדיו השונים בקרב בוגרים עם מוגבלות שכלית בהשוואה לבוגרים עם התפתחות תקינה. במחקר הנוכחי השתתפו 86 נבדקים, משתי קבוצות: 43 סטודנטים עם התפתחות תקינה (50%) ו-43 סטודנטים עם מוגבלות שכלית עם וללא תסמונת דאון (50%). עצם ההתמקדות בנושא זה באוכלוסייה עם מוגבלות שכלית היא ייחודית ומשקפת גישה החותרת ל'נורמליזציה' (רייטר, 1999) ולשוויון הזדמנויות בין בוגרים עם מוגבלות שכלית לבין בוגרים עם התפתחות תקינה.

מחקרנו מאושש את הטענה העיקרית כי מידת האינטליגנציה הרגשית (כפי שנמדדה בשלושת השאלונים) בקרב נבדקים עם מוגבלות שכלית אינה שונה במובהק בהשוואה לנבדקים עם התפתחות תקינה. ממצא זה מוסבר בפעילויות העצמה וחיזוק הדימוי העצמי שנעשות על ידי אנשי הצוות במסגרות לאנשים עם מוגבלות שכלית. יתכן וגישה תומכת זו תורמת לתחושת המסוגלות ולמידת האינטליגנציה הרגשית המתעצבת עם השנים ובאה לידי ביטוי ברמה גבוהה בשאלוני המחקר הנוכחי. כמו כן, מצאנו כי ככל שמידת האינטליגנציה הרגשית גבוהה יותר, כך מידת ההון הפסיכולוגי ומידת איכות החיים גבוהות יותר בקרב בוגרים עם מוגבלות שכלית. מכאן ניתן להסיק, כי ככל שנפתח את מידת האינטליגנציה הרגשית נוכל להוביל להון פסיכולוגי ואיכות חיים גבוהים יותר. להלן ממצאי המחקר בזיקה לששת חלקיו:

חלק א- הבדלים בין קבוצות המחקר במידת האינטליגנציה הרגשית, מידת ההון הפסיכולוגי ומידת איכות החיים נמצא כי מידת האינטליגנציה הרגשית בקרב נבדקים עם מוגבלות שכלית אינה שונה במובהק בהשוואה לנבדקים עם התפתחות תקינה. בנוסף, נמצא כי במידת ההון הפסיכולוגי ואיכות החיים, ציוני הנבדקים עם התפתחות תקינה גבוהים במובהק מציוני הנבדקים עם מוגבלות שכלית במידת התקווה ובמידת המסוגלות העצמית.

חלק ב': קשרים בין מדדי האינטליגנציה הרגשית לבין מדדי ההון הפסיכולוגי ומדד איכות החיים בקרב שתי קבוצות המחקר

נמצא כי ככל שמידת האינטליגנציה הרגשית גבוהה יותר כך מדדי ההון הפסיכולוגי יהיו גבוהים יותר בהתאמה. כמו כן, נמצא כי כמות הקשרים המובהקים בין אינטליגנציה רגשית והון פסיכולוגי גדולה יותר בקרב בוגרים עם מוגבלות שכלית.

חלק ג': קשרים בין מדדי האינטליגנציה הרגשית, מדדי ההון הפסיכולוגי ומדד איכות החיים לבין הגיל הכרונולוגי בקרב שתי קבוצות המחקר

בקרב בוגרים עם התפתחות תקינה נמצא כי לא קיים קשר בין שלושת מדדי האינטליגנציה הרגשית, שלושת מדדי ההון הפסיכולוגי ומדד איכות החיים לבין הגיל הכרונולוגי. ואילו בקרב בוגרים עם מוגבלות שכלית נמצא כי קיים קשר חיובי מובהק בין מידת המסוגלות העצמית של הנבדקים עם המוגבלות השכלית לבין הגיל הכרונולוגי.

חלק ד': הבדלים בין קבוצות המחקר והמגדר במידת האינטליגנציה הרגשית, מידת ההון הפסיכולוגי ומידת איכות החיים

נמצא כי לא קיימים הבדלים בין נשים עם התפתחות תקינה לבין נשים עם מוגבלות שכלית במידת האינטליגנציה הרגשית, אולם בקרב קבוצת הגברים קיימים הבדלים המעידים כי גברים עם התפתחות תקינה גבוהים במובהק במידת האינטליגנציה הרגשית, כפי שנמדדת על ידי שני השאלונים, בהשוואה לגברים עם מוגבלות שכלית. מסקנתנו

היא, כי העדר ההבדלים במחקרנו בין נשים עם התפתחות תקינה לבין נשים עם מוגבלות שכלית נובע מרמה דומה במידת האינטליגנציה הרגשית. לעומת זאת, גברים עם התפתחות תקינה גבוהים במידת האינטליגנציה הרגשית בהשוואה לגברים עם מוגבלות שכלית.

חלק ה': הבדלים בין מקומות המגורים במידת האינטליגנציה הרגשית, מידת ההון הפסיכולוגי ומידת איכות החיים בקרב נבדקים עם מוגבלות שכלית

נמצא כי לא קיימים הבדלים מובהקים בין נבדקים עם מוגבלות שכלית הגרים עם ההורים לבין נבדקים עם מוגבלות שכלית שגרים ללא ההורים במדדי האינטליגנציה הרגשית וההון הפסיכולוגי. לעומת זאת, נמצא כי קיימים הבדלים במידת איכות החיים כאשר מידת איכות החיים בקרב הנבדקים הגרים ללא ההורים גבוהה במובהק ממידת איכות החיים בקרב הנבדקים הגרים עם ההורים.

חלק ו': תרומת מדדי האינטליגנציה הרגשית ומדדי ההון הפסיכולוגי לניבוי מידת איכות החיים של הנבדקים משתי קבוצות המחקר

בקרב בוגרים עם התפתחות תקינה, משתני הרקע הדמוגרפיים של הנבדקים לא תרמו בניבוי מידת איכות החיים, אולם המשתנה מידת האופטימיות הוסיף לבדו תרומה מובהקת למידת איכות חיים גבוהה יותר. בקרב בוגרים עם מוגבלות שכלית, מתוך משתני הרקע רק מקום המגורים (ללא הורים) של הנבדק נמצא בעל תרומה מובהקת בניבוי מידת איכות החיים. בנוסף, המשתנה מידת האינטליגנציה הרגשית, כפי שנמדדה בשאלון הראשון, נמצא כי הוסיף לבדו תרומה מובהקת למידת איכות חיים גבוהה יותר.

מסקנות

הגדרת המוגבלות השכלית השתנתה באופן משמעותי במשך השנים ובכך משקפת את השינויים בהתייחסות לתופעה ובתפיסת החברה את המוגבלות השכלית. במחקרנו נשאלת השאלה, מדוע נעדר המרכיב הרגשי מהגדרת המוגבלות השכלית החדשה, האם בשל העדר מודעות לנושא אינטליגנציה רגשית? שכן, נושא זה התפתח רק במרוצת העשור האחרון באוכלוסייה עם התפתחות תקינה או שמעצבי ההגדרה חשבו שאין הבדל ברמת האינטליגנציה הרגשית בין אנשים עם מוגבלות שכלית לבין חבריהם עם התפתחות תקינה. ממצאי מחקרנו תורמים תרומה חשובה לשדה המחקרי ולקובעי המדיניות, הם מעידים כי לבוגרים עם מוגבלות שכלית יכולות הן במידת האינטליגנציה הרגשית והן במדדי אישיות כמו ההון הפסיכולוגי בהשוואה לאוכלוסייה עם התפתחות תקינה, ובכך פותחים פתח ליצירת תכני לימוד, העשרה חברתית, פעילויות פנאי ואורח חיים בהתאם.

המלצות למחקרי המשך

טווח מנת המשכל של נבדקי המחקר- מומלץ לבדוק אינטליגנציה רגשית והון פסיכולוגי גם בקרב יחידים עם רמות נמוכות יותר של מוגבלות שכלית באמצעות כלי מחקר מותאמים.

אופן המדידה- המחקר הנוכחי התמקד בבדיקת אינטליגנציה רגשית והון פסיכולוגי באמצעות שאלונים. מומלץ לערוך מחקר המשך הכולל ראיון או תצפית של הנבדקים בסיטואציות בזמן אמת במצבי חיים שונים על מנת לחזק את תוקף ממצאי מחקרנו.

עמדת ההורים והצוות החינוכי- מומלץ לבדוק את עמדת ההורים והצוות החינוכי בנוגע להתמודדות הרגשית במצבי חיים שונים של הנבדקים עם המוגבלות השכלית, אותה מחקרנו לא כיסה, בכדי למנוע הטיות בממצאי המחקר.

הגדרת המוגבלות השכלית- מומלץ להוסיף להגדרת המוגבלות השכלית סעיף המתייחס ליכולות החברתיות-רגשיות של הנבדקים וכולל את רמת האינטליגנציה הרגשית וממדי אישיות כמו ההון הפסיכולוגי באישיותם.

תקופת בית הספר- יש להתמקד ולהכיר ביכולותיהם הרבות של בוגרים עם מוגבלות שכלית בתחום הרגשי ולייחס לכך משמעות בתכני הלימוד ובהעשרה חברתית. במסמך מאת משרד החינוך המפרט את המדיניות, הנהלים, ההנחיות ועקרונות העבודה עם תלמידים עם מוגבלות שכלית, נאמר כי "תקשורת עם התלמיד היא אבן היסוד של עקרונות ההוראה בעבודה עם תלמידים עם מוגבלות שכלית התפתחותית. ויש לזהות את דרכי התקשורת של התלמיד ולאתר הזדמנויות להבעה עצמית בהתאם" (בכר ועמיתים, 2016, עמ' 7). כאמור, ניתן להסיק כי עיקר ההתייחסות מצד משרד החינוך הינה לפן התקשורתי, ואילו הפן הרגשי נותר משני ואף איננו. לאור ממצאי מחקרנו, מידת האינטליגנציה הרגשית בקרב אנשים עם מוגבלות שכלית אינה שונה במובהק בהשוואה לנבדקים עם התפתחות תקינה. ממצא זה מוסבר על ידי פעולות העצמה וחזקת הדימוי העצמי שנעשות על ידי אנשי הצוות במסגרות לאנשים עם מוגבלות שכלית. על כן, המלצתנו למשרד החינוך ולאנשי המקצוע העובדים בבתי הספר עם תלמידים עם מוגבלות שכלית הינה הרחבה והוספה של תכניות לפיתוח וקידום יכולות בתחום הרגשי והחברתי מעבר לתחום הלימודי.

בגיל המבוגר- ממצאי המחקר מעידים כי בקרב אנשים עם מוגבלות שכלית תחושת המסוגלות העצמית עולה עם הגיל. מומלץ לקיים סדנאות להעצמה אישית ולקבלת החלטות באופן עצמאי.

הדרכה- מומלץ להדריך את הצוות החינוכי/טיפולי ואת המשפחה במטרה להגביר את המודעות לאפשרותם להקנות כלים ולקדם את יכולותיהם החברתיות-רגשיות של בוגרים עם מוגבלות שכלית.

ממצאי המחקר עולה כי מידת האינטליגנציה הרגשית תרמה תרומה מובהקת למידת איכות חיים גבוהה יותר בקרב בוגרים עם מוגבלות שכלית. מומלץ לטפח ולעודד התמודדות נכונה במצבים חברתיים והיכרות עם אנשים שונים על ידי הרחבת מעגלי החברה הבלתי פורמאליים של האוכלוסייה עם המוגבלות השכלית במקומות כמו, תנועות נוער, מרכזי תרבות נוער וספורט (מתנ"סים), מגוון חוגים ואף פורומים משותפים בנושאים שונים באתרי האינטרנט.

ממצאי המחקר עולה כי ככל שמידת האינטליגנציה הרגשית גבוהה יותר כך מדדי ההון הפסיכולוגי יהיו גבוהים יותר בהתאמה בקרב בוגרים עם מוגבלות שכלית. מומלץ לערוך פעילות לפיתוח האינטליגנציה הרגשית כמו, סדנאות, חוגים, סימולציות ובכך להוביל להון פסיכולוגי גבוה יותר.

- [לפריט המלא](#)
- [למאגר המחקרים של קרן שלם](#)
- [למאגר כלי המחקר של קרן שלם](#)